

Grała, Hieronim

„Łzedmitrij I i Ukraina: Ukazatiel
archiwnych istocznikow i materiałow”,
Wasilij I. Ulianowski, Kijew 1990 :
[recenzja]

Przegląd Historyczny 82/3-4, 546-547

1991

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Wasilij I. U l i a n o w s k i j, *Łędmirij I i Ukraina: Ukazatel archiwnych istocznikow i materialow*, Akademia Nauk Ukrainской SSSR, Institut Istorii – Archeograficzeskaja Komissija, Kijew 1990, s. 130 (seria: *Nauczno-sprawocznije izdania po istorii Ukrainy*).

Tytuł sygnalizowanej pozycji niezbyt precyzyjnie oddaje jej charakter, wydaje się bowiem wobec rozmiarów zgromadzonego materiału grzeszyć skromnością. Ambicją U l j a n o w s k i e g o, autora szeregu ważkich prac poświęconych działalności Dymitra I Samozwańca, było przygotowanie wyczerpującego repertorium źródeł i literatury, dotyczącej związków jego ulubionego bohatera z ziemiami ukraińskimi, w szczególności zaś z ich historyczną metropolią – Kijowem. Znaczenia takiego przedsięwzięcia nie sposób przecenić, bowiem niewiele bodaj zagadnień z dziejów nowożytnych Europy Wschodniej poszczycić się może równie niesłabnącym zainteresowaniem uczonych i obfitszą literaturą niż okres Wielkiej Smuty. Osobne miejsce w tym imponującym – szczególnie objętościowo! – dorobku historiografii zajmuje fenomen kariery Dymitra I, od stuleci koncentrujący uwagę badaczy na kwestiach zagadkowego pochodzenia Samozwańca, oceny jego polityki wewnętrznej i zagranicznej, genezy jego sukcesów, roli polskiej elity w sfinalizowaniu jego awanturniczej eskapady po koronę carów itd.

Warto nadmienić, iż literatura przedmiotu odnosząca się do wstępnego okresu „awantury moskiewskiej” w bezpośredni sposób wiąże się z dziejami wschodnich prowincji Rzeczypospolitej, m.in. poprzez pobyt Samozwańca na ziemiach czerwonoruskich (np. we Lwowie i w Samborze Mniszchów), pochod jego armii na Zadnieprze *via* Gliniany, Fastów, Wasilków i Kijów, oraz początki jego operacji przeciw garnizonom Borysa Godunowa na Siewierszczyźnie; okoliczności te decydują o jej ogromnej przydatności do badań nad dziejami ojczystymi w pierwszej dekadzie XVII stulecia.

Omawiana praca składa się z trzech działów bibliograficznych: wykazu źródeł narracyjnych, epistolograficznych i dokumentowych o Dymitrze I (rozdział 1, s. 36–56), bibliografii specjalistycznej (rozdział 2, s. 57–64), oraz rejestru źródeł dokumentowych, wystawionych przez kancelarię Samozwańca (rozdział 3, s. 65–97). Uwadze czytelnika chciałoby się polecić szczególnie tę ostatnią część, stanowiącą niekwestionowany wkład autora w rozwój bazy źródłowej przedmiotu, mimo iż pewna część zgromadzonego materiału zdaje się wymagać dalszej weryfikacji. Uljanowskiemu udało się zestawić zespół 284 dokumentów, sygnowanych imieniem Dymitra I; obok aktów zachowanych w całości, bądź fragmentarycznie autor starał się również uwzględnić wszelkie wzmianki o produktach badanej kancelarii.

Zasadniczą, tj. bibliograficzną część pracy uzupełnia interesujące studium o związkach Samozwańca z Ukrainą (s. 6–35), oraz trzy aneksy, zawierające wykazy XVII-wiecznych portretów i podobizn Dymitra, przedmiotów materialnych związanych z jego osobą przez tradycję, a także zabytków XVII-wiecznej epiki ludowej, traktujących o przygodach domniemanego syna Iwana IV.

Skala przedsięwzięcia sprawia, iż mimo widocznych wysiłków autora nie zabrakło w pracy kilku usterek. Zestawienie bibliograficzne konieczne należałoby poszerzyć o pracę J a r e m y M a c i s z e w s k i e g o, „Polska a Moskwa 1603–1618. Opinie i stanowiska szlachty polskiej” (Warszawa 1968) oraz o ważki przyczynek Hermanna N e u b a u e r a, „Ein Augsburger Bericht über die Moskauer Wirren” (Graz 1966), szczególnie istotny wobec sygnalizowanych zainteresowań autora literaturą źródłową. Zabrakło w pracy również miejsca dla interesującego niemieckiego przekazu, tj. relacji o początkach Smuty umieszczonej w znanym „Thesaurus Picturarum” Markusa zum Lamm z Heidelbergu (Hessische Landes- und Hochschulbibliothek, Darmstadt, cod. 1971 t. V s. 232–242). Kodeks ów jest tożsamy ze wzmiankowanym w pracy bez podania pełnej proveniencji rękopisem zawierającym barwny portret Dymitra I (s. 123, poz. 6). Ubolewać należy, iż autorowi pozostało nieznane podstawowe dla poruszanych zagadnień ikonograficznych studium Franka K ä m p f e r a („Jahrbücher für Geschichte Osteuropas”, t. XXXIII, 1985), rozstrzygające kłopotliwe dla Uljanowskiego problemy współzależności między wspomnianym portretem Dymitra, a innymi jego wizerunkami: drzeworytem Franciszka Śniadeckiego, miedziorytem Łukasza Kiliana

oraz grawiurą z broszury Stanisława Grochowskiego „Pieśni na fest ucieszny ...” (Kraków 1606). W przypadku tej ostatniej pozycji należy uzupełnić dane autora o jeden jeszcze zachowany egzemplarz dzieła, przechowywany w Bibliotece Kórnickiej (sygn. 2418).

Przykłady tego typu uzupełnień i poprawek można mnożyć, nie może to jednak zaważyć w istotny sposób na generalnie pozytywnej ocenie pracy Uljanowskiego — pozycji ważnej nie tylko dla „dymitrologów”.

H. G.

Giacomo Fantuzzi, *Diariusz podróży po Europie (1652)*, z rękopisu przełożył, wstępem i przypisami opatrzył Wojciech Tygielski, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1990, s. 316.

Jest to tłumaczenie z włoskiego nie wydanego dotąd, również w języku oryginału (poza fragmentem tłumaczonym na język niemiecki a odnoszącym się do Tyrolu) diariusza podróżnego raweńczyka Giacomo Fantuzzi'ego (1616—1679). Autor był audytorem i najbliższym współpracownikiem nuncjusza apostolskiego Giovanniego de Torres podczas jego blisko siedmioletniego pobytu w Polsce, od roku 1645. Po zakończonej misji nuncjusza opuścił nasz kraj udając się do ojczyzny, do Rzymu okrężną drogą *via* Gdańsk, Szczecin, Rostock, Lubekę, Hamburg, Amsterdam, Antwerpię, Brukselę, Kolonię, Frankfurt, Monachium, Bolzano, Trydent, Wenecję. Podróż zajęła 132 dni (od 22 maja do 30 września 1652 r.) z czego połowę postoje. O wyborze tej okrężnej trasy zadecydowała chęć poznania krajów protestanckich i protestantów. Fantuzzi zamierzał bowiem napisać traktat o heretykach i sposobach ich nawracania, czego o ile wiadomo nie zrealizował.

Podczas podróży prowadził notatki, którym po przybyciu do Włoch nadał ostateczny kształt. Oryginał diariusza nie zachował się, znamy go z czterech kopii, których czasu powstania nie określono. Za podstawę wydania posłużył egzemplarz z Archivio Segreto Vaticano. Tekst drukuje się *in extenso*. Wydawca wyróżnia w nim trzy główne wątki tematyczne: 1. trasa i doświadczenia z drogi; 2. atrakcje turystyczne — przede wszystkim urbanistyka i architektura; 3. „zjawiska społeczno-gospodarcze i kulturalne — — zwłaszcza protestantyzm”. Miałbym obiekcje przed takim określeniem wyznań reformowanych. Podobnie nie odnoszę wrażenia by, jak pisze wydawca, „protestanci — przeciwnik programowo pogardzani i zniechęceni — okazywali się jakby wbrew woli — — autora godni szacunku”. Nie sądzę bowiem, że pozytywne charakterystyki mieszkańców mijanych krajów protestanckich pozwalają na określenie ich epitetem „godni szacunku”. Choć mówi się o nich, że są oni grzeczni i uprzejmi, pozostają jednak mimo to heretykami. Wielokrotnie stosowane sformułowania „wioska heretyków”, „heretycy”, „msza heretyków” odmieniane na wszystkie sposoby są moim zdaniem świadectwem, że Fantuzzi niezależnie czy zdobywał się wobec protestantów na obiektywizm, nie zapominał kim są i jaką wyznają wiarę.

Diariusz był znany nauce polskiej: wykorzystali go Z. Wolff (1949 r.) i A. Sajkowski (1973 r.). Udostępniony we wzorowym opracowaniu przynosi ciekawy materiał dla historyka polskiego na temat Prus Królewskich i Pomorza Zachodniego oraz stwarza możliwości porównawcze do badań na temat podróży i diariuszy podróżnych jako źródła historycznego, które zainicjował A. Mącza.

W aneksie drukuje się we włoskich oryginałach i w tłumaczeniu polskim 21 listów z lat 1646—1650, Giacomo Fantuzzi'ego do Aleksandra Ludwika Radziwiłła marszałka WKs. Lit., syna „Sierotki”, pochodzących z Archiwum Radziwiłłowskiego, a dotyczących włoskich spraw prywatnych obu korespondentów.

R. K.